

ASPECTE ALE TERMINOLOGIEI PRIVIND PRACTICA JURIDICĂ FISCALĂ ÎN DOCUMENTE ROMÂNEȘTI DIN EPOCA VECHĂ

ASPECTS OF THE TERMINOLOGY CONCERNING THE TAXES
PRACTICE IN ROMANIAN OFFICIAL DOCUMENTS DURING THE
LATE MIDDLE AGE

(Abstract)

This study represents a section from a contribution to the research of the law-administrative vocabulary used in personal and official documents written in Wallachia and Moldavia Roman Principalities between 1601-1780.

The law terminology has, during all this period, as a main component, a vocabulary of essential popular origin.

A series of words with neologism origin has been added, – within a process of extensive enrichment of the legal laic terminology, – to the specialized terms which were borrowed or were traced over from Slavonic language even since the most ancient legal and administrative Romanian language written texts.

The Code of Laws from Wallachia and Moldavia has as departure point sources of the Byzantine Law, while the Transilvanian documents or those ones written in Oltenia during the Austrian occupation were proved to have had a contact with languages belonging to the Western culture.

It was noticed the fact that several ancient terms represent words taken from the common language, but which have received specialized acceptances meanwhile with the society's development and, implicitly, of the activities in the field of the public life.

Cuvinte-cheie: terminologie juridico-administrativă, vocabular popular, documente românești, practica fiscală.

Key-words: administrative vocabulary, vocabulary of essential popular origin, Romanians documents, tax practice.

Studiul de față reprezintă o secțiune dintr-o contribuție la cercetarea vocabularului juridico-administrativ prezent în documente private și oficiale, scrise în țările române, în perioada 1601-1780.

Cercetarea s-a făcut în primul rând pe baza documentelor și a textelor editate, constituite într-un corpus de izvoare istorice, în care au fost consemnați termeni aparținând lexicului specializat sau cu tendințe de specializare în registrul juridic fiscal și administrativ românesc, înaintea impunerii și oficializării unei terminologii recunoscute în toate graiurile dacoromâne și a stilului juridic și administrativ, în fapt.

Traducerea și asimilarea terminologiei culte în epoca veche (pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu, în mod special) au influențat cel mai puternic uzul juridic și administrativ, contactul dintre termenii oficiali și cei care aparțineau „obiceiului pământului” ducând atât la nașterea unei sinonimii terminologice între „neologismul” receptat și termenul vechi, cât și la „îmbogățirea” termenului vechi prin acordarea unei semnificații juridice moderne.

Imediat după 1700, putem vorbi despre o tendință de standardizare a actelor de cancelarie, iar reglementările care se impun în plan social și economic implică asumarea și impunerea unei terminologii care să completeze ori să consolideze structurile preexistente, atât cele privitoare la aspectul social, cât și cele ce privesc aspectul lingvistic.

Terminologia juridică are, în toată această perioadă, drept componentă principală, un vocabular de esență populară.

Termenilor de specialitate împrumutați sau calchiați din slavă încă din perioada celor mai vechi scrieri juridice și administrative românești li se alătură, într-un proces de îmbogățire extensivă a terminologiei juridice laice, o serie de cuvinte de proveniență neologică.

Pravilele din Țara Românească și Moldova au ca punct de plecare izvoare ale legislației bizantine, în timp ce documentele transilvănene sau cele emise în Oltenia, în timpul ocupației austriece, dovedesc contactul cu limbile de cultură occidentale.

Din punct de vedere terminologic, pravilele cu aspect laic încep să se desprindă de cele bisericești. În timp ce primele își modernizează vocabularul prin neologie, celelalte rămân fidele fondului vechi de termeni, comuni cu limba vorbită sau de origine slavonă.

Din cercetări anterioare asupra acestui subiect, se poate remarca faptul că cei mai mulți termeni vechi reprezintă cuvinte preluate din limba comună, care au căpătat accepțiuni specializate odată cu dezvoltarea societății și, implicit, a activităților în domeniul vieții publice. Multe dintre aceste elemente se mai întâlnesc în vorbirea populară care este, în general, mai conservatoare. O parte dintre acești termeni se constituie ca dublete sau sinonime, apărând deseori ca elemente explicative în glosarele de neologisme.

În această perioadă, pentru țările române, se poate vorbi despre o epocă de consolidare pe plan intern, prin întărirea puterii domnești și a aparatului fiscal.

Referitor la obligațiile țăranilor slobozi față de stăpânii moșiilor, până la 1749, se remarcă faptul că în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, principalul venit al stăpânilor era renta în produse, luată sub formă de dijmă, din tot ce cultivau țăranii pe moșiile lor.

Munca prestată pe moșiile stăpânilor, împământenită cu denumirea de **boieresc**, (termen folosit în Moldova) constituie elementul esențial al raporturilor dintre țăranime și feudali.

Atât în Moldova, cât și în Țara Românească, s-a format și dezvoltat, cu timpul, obiceiul că oricine¹ avea locuința stabilită pe moșia altcuiva era dator să presteze stăpânului acelei moșii un oarecare număr de zile de muncă pe an, la gospodăria lui, obicei care s-a transformat apoi în lucru pe ogoare.

Categoriile de **dări** practicate în Țările Române erau de mai multe feluri, purtau diferite denumiri și se aplicau diferit în funcție de regiune și epocă: „...ca să fie de acum nainte în pace și slobod de **găleată** și de **fin** și de **oae seacă** și de **cal** și de **miiare** și de **ceară** și de lucru domnescu și de **toate slujbele și mîncăturile** cîte sîntu preste an în țeara domniei mele, pîntru că l-am ertat domnia mea, numai să-și plătească **birul** și **dijma** și **gorștina**, iar de alalte de toate dăjdile să aibă pace, ca să fie de treaba și de **poslușăniia** sfintei mănăstiri, să lucrêze de ce va trebui, cum au fost ertați și de părintele domniei mele Io Radul voevod...”; „...ca acel sat Satul Nou, scris mai sus, să fie în pace și **iertat de bir** și de **împrumut** și de **bou** și de **oaie seacă** și de **birul de cai** și de **miere** și de **ceară** și de **cai de olac** și de muncă domnească și de **bani de județ** și de **bani de margine** și de închiderea gîrlelor și de **podvoade** și de **maja de fum** și de **mertice** și de **toate slujbele** și **dăjdiiile** cîte sînt peste an în țara domniei mele, de nimic să nu aibă turburare, numai să aibă a da **dijma de albine** și **gorștina de oi** și de **porci** și să ajute la domnie în fiecare an cîte 100 de ughi...” (1626, la București, DRH, B, ȚR, XXI, 90, p. 183).

Dările în natură sau dijmele domnești (*zeciuiala* în Țara Românească, *deseatina* în Moldova) constau în perceperea de către domnitor a unor produse (cereale, vite, produse animaliere). Cele mai importante au fost *oieritul*, *goștina*, *stupăritul*, *vinăriciul*. Începând cu secolul al XVI-lea au fost transformate în bani, putând fi onorate în continuare, și în natură.

Muncile sau slujbele erau prestările în muncă față de domnie, la construirea de drumuri, cetăți, poduri, mori, găzduirea curierilor domnești ori procurarea de cai pentru curieri. Începând cu secolul al XVIII-lea și aceste munci puteau fi răscumpărate în bani.

¹ Nici străinii care locuiau pe moșia unui stăpân nu erau scutiți de obligația zilelor de muncă. În 1741, cancelaria domnească emitea poruncă „pemtru turcii ce șed la Agiud cu casa pe locul mănăstirii Mirii și calcă locul și nu vor să dea vinitul” (vezi Iorga 1901: 242).

Dăriile în bani, cunoscute sub numele de *dare*, *dajdie* și apoi *bir* reprezentau impozitul personal, aplicat la un moment dat tuturor categoriilor de locuitori ai țării, în funcție de categoria socială din care făceau parte.

Haraciul reprezenta suma obligațiilor bănești ale Țărilor Române față de Poarta Otomană. Dacă la început *haraciul* era mai mult simbolic, având în principal o semnificație politică (aprox. 3.000 de galbeni/an), la sfârșitul secolului al XVI-lea a ajuns la 155.000 de galbeni.

Peșchesurile erau diferitele daruri făcute sultanului și curții sale, dobândind caracter de constanță, care au apăsător și ele, covârșitor, asupra contribuabililor.

Prestațiile în natură, către turci, au constat în predarea anuală către Poartă a unui număr important de animale sau alimente și cereale, în perioada campaniilor militare ale turcilor.

Denumirile taxelor pe care țărani le aveau de plătit față de boieri ori direct, față de domnie, variază în funcție de epocă și de regiunea în care circulă.

Principalii colectori de taxe în epoca feudală erau: în Transilvania, nobilul sau boierul, care colecta taxe de la țărani dependenți sau iobagi, în Țara Românească, rumânii, iar în Moldova, vecinii. În general, se ofereau servicii în muncă și produse, mai puțin în bani, atât de țărani dependenți, cât și de țărani liberi, în funcție de relația pe care o aveau cu nobilul (boierul), domnitorul, care colecta taxe în produse (mai ales vite și grâne).

De asemenea, pentru „întreprinzătorii particulari” existau *dajdii* către domnul țării: *vinăriciul* - taxa pentru producătorii de vin, adică o vadră de vin din zece produse, *oieritul* - pe fiecare vită mare sau mică se plăteau cincisprezece parale, *fumăritul* era pentru stăpânii de pivnițe sau cârciumi, și se onora pe prăvălii, pe casele din regiunea bălților.

*Vecinia*² reprezenta forța de muncă cea mai aservită, pentru cultivarea pământului și îndeplinirea altor obligații față de stăpâni.

*Vecinii*³ erau locuitorii dependenți ai moșiilor, obligați să lucreze și să dea stăpânilor *dijmă din produse*.

² Asemănătoare ca nume, exista în Transilvania medievală, „vecinicia”, o instituție formată din asociații de locuitori, pe sate, pentru întraajutorare și educație civică. Aceasta nu are comun cu *vecinia* din Moldova sau *rumânia* din Țara Românească. Ele își au originea în obștea satelor, comunitatea vicinală (vezi Mușlea 1957: 317-344). Asemănătoare celei din Moldova era, peste munți, *vecinia* din Țara Făgărașului, acolo unde existau boieri, „ca o necesitate a dezvoltării moșiei boierești” (vezi Prodan 1963: 80).

³ Termenul de vecin apare în mențiunile documentare mai întâi în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Termenul de vecin apare în mențiunile documentare mai întâi în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Termenul de *vecin* este înlocuit în actele redactate în românește în Țara Românească cu cel de *rumân* la sfârșitul secolului al XVI-lea (vezi Giurescu 1943: 130). La acestea se adaugă: *Hrisovul lui Gabriel Movilă din 19 iunie 1620, înaintea căruia au venit locuitorii din satul Mozăceni* (Vlașca) (vezi Ghibănescu 1906: 220).

Statul își însușea pe calea dărilor cea mai mare parte din produsul muncii țărănești, lăsând stăpânilor feudali mai puține posibilități de exploatare a locuitorilor dependenți.

Începând cu secolul al XVII-lea, mențiunile documentare referitoare la vecini devin numeroase datorită atât întinderii instituției, cât și legării vecinilor de glie.

Un indiciu de sporire a numărului vecinilor îl avem și în dispozițiile *Pravilei de la 1646*⁴, care reglementează raporturile dintre stăpâni și țărani aserviți, în favoarea clasei feudale.

Loturile pe care le cultivau vecinii din proprietatea stăpânului purtau numele de *jirebii*, corespunzătoare *delnițelor* din Țara Românească. Începând cu secolul al XVII-lea, se întâlnește și în Moldova termenul de *delnițe*.

Cultivând lotul de pământ pe moșia stăpânului, vecinul, în afara obligației sale speciale, dădea dijma din produse, ca și țăranul, de pe aceeași moșie. În faza ultimă a instituției, în afară de prestațiile către domnie, uniforme pentru toate categoriile de țărani, obligațiile în muncă datorate de vecini stăpânilor apar în documentele secolului al XVIII-lea, reglementate numai de „obiceiul”, care, deși nu apărea decât în rare cazuri concretizat, era cunoscut pretutindeni, ca urmare a practicării lui îndelungate⁵.

Din cercetarea cărților de scutire date de domnie unor stăpâni aflăm că vecinii erau luați și în interesul domniei, pe scară mare, la „podvezi” (Documente bucovinene III: 120), transporturi de tot felul, erau obligați să dea cai de olac (Documente bucovinene IV, 209), să dea „conace” (Documente bucovinene III, 120), „clăci gospod”, „clăci boierești” (Uricarul, II, 121), – pentru dregătorii din ținut – și altele. Domnia convergea și în bani unele dintre îndatoririle în natură ale vecinilor.

Primul impozit (dare în bani) de care avem cunoștință, consemnat de documente, datează din secolul al XIII-lea, și se referă la *taxele vamale* încasate în moneda timpului. Ele au fost cele dintâi mijloace de a strânge bani pentru voievozi. Vămile erau așezate atât la granițele Voievodatului (Principatului), cât și la granițele județelor și orașelor.

În secolul al XIV-lea, pe lângă taxele vamale este consemnată și *dijma* (a zecea parte), care era cunoscută în timpul lui Mircea cel Bătrân sub denumirea de *vamă* și se percepea în natură. Aceeași denumire aveau și taxele pentru vânzările tuturor lucrurilor.

În secolul al XVIII-lea, pe la mijlocul acestuia, se instituie, de către Constantin Mavrocordat, o dare directă numită *sferturi* (*civerturi*, *cezverta*), ceea ce reprezenta un impozit personal (capitația), plătit în patru sferturi

⁴ Capitolul I, paragraful 18.

⁵ În Țara Românească, Matei Basarab poruncește la 1633 rumânilor din Pârâiani, ai Mănăstirii Troița: „Să aveți să lucrați la tot lucrul, cum este obiceiul și legea rumânilor” (vezi Panaitescu 1964 : 264).

trimestriale. În această perioadă, veniturile domnitorului se confundau cu cele ale statului.

În perioada de început, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în sistemul fiscal românesc se poate vorbi despre stabilirea și repartizarea arbitrară a sarcinilor fiscale, preponderența impozitelor de repartiție, neregularitatea perceperii impozitelor; existența inegalităților în fața impozitelor, izvorâte din privilegiu etc.

Birul reprezenta impozitul principal, perceput în statele feudale românești.

Cuvântul, atestat în secolul al XV-lea, este de origine maghiară (< magh. **bér** „salariu, leafă”) (DA s.v.) și a dezvoltat derivate ca : *birar* (strângător de biruri), nume de agent : „...să hie bucatele sfintei mănăstiri și ale satului Flămânzeștii în bună pace de cătră toți **birarii** pentru satul Iașai i Prăvălénii...ci să-și caute **birarii oamenii de bir, să-și ia birul și dajdea de la dânși<i>**.” (1650, doc. 102, DRH B. Țara Românească XXXV, p. 129- 130), *birărie* („impozit pe comerț”), *birnic* („care plătește bir, contribuabil”).

Acesta era datorat numai de țărani, fiind plătit la început în natură și apoi stabilit sub forma unei sume fixe care se repartiza locuitorilor satelor. La început conceput ca o dare de capitație egală, *birul* devine în secolul al XVII-lea proporțional cu posibilitatea de plată a contribuabililor. Perceperea *birului* se realiza prin aplicarea principiului răspunderii colective sau solidare.

Populația țărănească era supusă, în perioada secolelor al XV-lea și al XVII-lea, și la plata unor contribuții în natură, stabilite ca zecimi asupra produselor agricole obținute, cu diferite denumiri, după numele obiectului asupra căruia erau așezate.

În secolul al XVII-lea, comerțul și meșteșugurile erau impuse atât pentru activitatea lor internă, cât și pentru raporturile cu străinătatea. Comerțanții plăteau accize, sub forma taxelor pentru intrarea mărfurilor în orașe sau târguri, cunoscută fiind plata vămii încă din secolul al XV-lea.

De perceperea dărilor se ocupa un aparat întreg de funcționari: *marele vistiernic, marele vameș*, care avea administrația generală a vămilei, *pârcalabii și ispravnicii de ținuturi*, care erau ajutați de *birari și globnici, dăbilarii, goștinarii, olăcarii, cotarii*, etc., fiecare însărcinați cu perceperea unui anumit tip de impozit.

Astăzi, termenul *bir* se folosește metaforic, pentru taxe și impozite, la stat, care împovărează pe cel datornic.

Izolată, prin Sălaj, îl întâlnim cu sensul „leafă, simbrie”.

Claca reprezenta, în epoca veche, până la 1864, când s-a desființat, o taxă plătită în „zilele de lucru fără plată pe care era dator să le facă șerbul stăpânului moșiei pe care locuia” (DA s.v.)

„Să aibă pace aceste sate de chile, de ialoviți, de cai de olac, de podvozi, de **clăci** gospod și boierești” (Uricariul, I, 58). „Cât pentr rândul moșiii, câți

văveți hi hrănind cu plugurile, cu coasa și cu alte pe moșia dumnealui, să vă dați dijma den toate după obicei, den grâu, den mălai, den fân, den ce veți avea pe acea moșie, den 10 una, au să-i **clăcuiți** cu plugurile voastre de 2 ori pe an, toamna și primăvara cum vă veți putea tocmi cu dumnealui și vă veți așăza dentr-aceste 2 lucruri.” (3 mai 1704, *Doc. rel. agrare*, ȚR, vol. I, d.23, p. 206, 1708, d. 39, p. 222; 18 mai 1714, d. 78, p. 269).

Termenul este de origine slavă (< sl. *tlaka*) și apare consemnat în documente oficiale și lucrări lexicografice ca având prima atestare la începutul secolului al XVIII-lea (1704).

Acest tip de bir se numea în Moldova, *boieresc*, iar în Transilvania, *robotă*.

Termenul cu care se exprima prestarea muncii pe moșiile stăpânilor era la început *claca*, care reprezenta munca prestată de locuitori într-o zi, în gospodăria feudală și a păstrat tot timpul caracterul de „ajutor benevol”, care însă nu se putea refuza. În prima jumătate a veacului, până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat (1741), pentru munca locuitorilor, atât pe ogoare, cât și la trebuințele domestice ale feudalilor, termenul *clacă* este cel mai des întâlnit⁶. *Boierescul*, în Moldova, avea caracteristici aproape identice și apare consemnat în documente numai în legătură cu cositul fânului⁷.

În afară de mănăstiri, *claca* era o contribuție de muncă de care beneficiau toate categoriile de reprezentanți ai clasei feudale. În interesul domniei sau pe moșiile particulare ale domnilor se făceau „clăci gospod”, respectiv clăci domnești⁸. Pentru unii dregători se executau clăci legate de numele funcției lor, cum erau „clăci stăroștești”⁹ pentru staroste, prestate de locuitorii satelor din nordul țării, sau „clăci hătmănești”¹⁰, pentru hatmani, din partea călărașilor. Celorlalți demnitari li se făceau „clăci boierești”. Abuzul clasei feudale, în ce privește munca nereglementată a locuitorilor, în vremea când se legifera obligația de boieresc, stingherea funcționarea mecanismului de încasare a dărilor, fapt care a determinat domnia să încerce suprimarea lor¹¹.

⁶ Obligația de boieresc a călărașilor din Malinteniți în 1733 (vezi Bălan 2005: 113) era cerută de cancelaria domnească în clăci.

⁷ La 26 iulie 1720 Mihai Racoviță poruncește ca locuitorii de pe moșia Lehăceni „să-ș de dejma și să-ș de stogol de boieresc” (vezi Bălan 2005: 4).

⁸ La 13 mai 1733 se dădea poruncă starostelui de Cernăuți să nu supere satul Toporăuți „nici cu clăci gospod” (vezi Bălan 2005: 22). În 1741 este dată poruncă de la domnie pentru scutirea unui sat de „clacă gospod” (vezi Iorga 1901 : 273).

⁹ La 18 martie 1752, Constantin Racoviță dispune ca locuitorii din Toporăuți, poslușnici ai Mănăstirii Barnovschi, să nu fie supărați „nici cu clăci starostești” (vezi Bălan 2005: 29).

¹⁰ La 18 martie 1734, domnia dădea carte pentru acordarea unor scutiri călărașilor de Băriaic: „...Nici un fel de clăci hătmănești să nu facă” (vezi Sava 1944 : 202–203).

¹¹ „nici un fel de clacă, cheltuieli sau alte supărări ce avé locuitorii păr acum de la dregătorii țănuturilor, de la căpitani... de acum înainte să lipsească aceste toate. În scurt, numărui să nu mai clăcuiască” (vezi Iorga 1901 : 218).

În cadrul aceleiași obligații, termenii *clacă* și *boieresc* au mers un timp împreună.

În terminologia agrară din Țara Românească, documentele secolului al XVIII-lea fac distincție între *clacă* și *lucru*, cu deosebire că, acolo, claca are înțelesul *lucrului de boieresc* din Moldova.

Muncile cu caracter domestic în gospodăria feudală din Țara Românească erau exprimate prin termenul *lucru*.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, până la 1741, mențiunile despre obligațiile de muncă ale locuitorilor de pe moșii, în quantum specificat, sunt puține.

La sfârșitul veacului, locuitorii din unele sate ale Mănăstirii Slatina, Moldova, răscumpărau anual cu câte o sumă globală toate îndatoririle feudale – *dijmă din semănături, dijma fânului, mutări d'oi și lucru boieresc* –, stabilind apoi, prin cislă, contribuția fiecăruia în parte. Mențiuni documentare arată că au existat preocupări de reglementare a evaluării boierescului în bani în raport cu numărul de zile și cu forma de proprietate.

Strângerea dărilor – chiar atunci când era arendată – se numea și ea *slujbă*.

În Țara Românească, în secolul al XVII-lea, cei care îndeplineau asemenea slujbe mărunte se numeau, în general, – ca și în secolele anterioare – slugi domnești (DIR, B, ȚR, XVII, II, p. 44, 231, 236). Uneori, însă, în documentele românești li se spune și acestora – mai rar însă decât în Moldova – slujitori: *birari, mierari, găletari, dijinari, gorștinari*.

Termenul *clacă* este întâlnit și în secolul al XIX-lea, în limba literară, în Moldova și Transilvania, cu sensul „muncă gratuită de bună voie, răsplătită numai cu mâncare bună, seara cu petrecere cu lăutari și joc, făcute de săteni și sătence, uneori la sărbători, mai mici sau în nopțile lungi de iarnă, spre a ajuta pe preot, dascăl sau alt om din sat ori spre a se ajuta unul pe altul la lucrările câmpului (arat, cosit, secerat, treierat etc), la clădiri, lucrări femeiești (țesut, tors)” (DA s.v.).

Termenul circulă și astăzi, izolat, în Moldova, cu același sens cu care circula la sfârșitul secolului al XIX-lea.¹²

Dijma reprezenta o „*dare (în natură sau în bani) care reprezenta a zecea parte din produsele principale, percepută de stăpânii feudali (de domn sau de biserică) de la producătorii direcți*” (DLR s.v.)

„*Ca să fie volnici cu această carte a domniei mele de să aibă a lua dijma dupre moșiile sfintei mănăstiri, însă de La Prestol și de la Orlea și de la Cușmir, de s-ar afla pre aceste moșii: grâu, orz, mei, au ver ce să ia den toată dijma den 10 una, după obiceaiu. Așijderea să aibă a lua dijma și den peștele ce*

¹² Informația provine de la un informator din satul Trestiana, județul Vaslui, de 80 de ani.

să va vâna den bălțile mănăstirii.....dupre cum au luat și pân'acum săia zeciuiala peștelui den 10 pești un pește, au den 10 bani un ban, după obiceiiu.” (1650 martie 13, Târgoviște, DRH B. Țara Românească XXXV, d. 86, p. 108; 4 iunie 1700, Doc. rel. agrare, ȚR, vol. I, d. 6, p. 186; 1703, d. 20, p. 199).

Dijma (< magh. *dézsmat*) este atestat pentru prima oară în 1428 (DERS s.v.), consemnările documentare arătând, pentru secolele al XV-lea și al XVI-lea, o circulație predominant sudică (DLR s.v.). În documente moldovenești apare mai târziu, după secolul al XVIII-lea.

Dintre cele trei forme ale rentei feudale, renta în produse – *dijma* – are o mare însemnătate în acest secol, atât timp cât rezerva seniorală nu poate folosi la muncile agricole întreaga obligație *de lucru* a locuitorilor de pe moșiile stăpânilor. *Dijma* era zeciuiala din produse, percepută de stăpân de la oricine cultiva un lot pe moșia lui, indiferent cărei categorii sociale îi aparținea: vecin, țaran slobod, târgoveț, slujitor sau boier. Însemnătatea *dijmei* pentru raporturile dintre stăpâni și cultivatori o arată mulțimea proceselor judecate în fața Divanului pentru pricini referitoare la neîndeplinirea obligațiilor de acest fel sau abuzuri comise, precum și poruncile domnești de sancționare a celor vinovați. În evaluarea recoltei, *dijma* avea prioritate, mai ales sub raportul calității, stăpânul alegându-și ce-i convenea și de unde voia, atrăgând neconținute proteste din partea locuitorilor către autoritatea de stat.

În formularul pentru *dijmă* al poruncilor domnești din prima jumătate a veacului se precizează că în produsele supuse zeciuielii intra și ceea ce cultivau oamenii în grădinile cu legume, de pe pământurile mănăstirilor¹³.

Alături de cereale, produs principal supus la *dijmă* era fânul, din care cei ce coseau aveau obligația să dea a zecea parte stăpânului moșiei, „după obicei”. Nevoia de fân a locuitorilor îi făcea, în special începând cu mijlocul veacului, să se tocmească de cele mai multe ori cu stăpânii spre a răscumpăra *dijma* fie cu bani, fie cu muncă de boieresc.

În cadrul obiceiului general al țării, *dijma* porumbului a oscilat între zeciuiala din produs și alte tipuri de bir.

Apicultura era supusă acelorași servituți ca și restul îndeletnicirilor agricole pe moșia stăpânului. La fel ca în Țara Românească, stupii fac excepție la zeciuială, și formula pentru *dijmă* apare, în documente de-a lungul secolului, invariabilă: „*Din prisăci cu stupi de 50 unul, iar fiind mai puțini, să ia câte o para de stup*” (Uricarul, XI, 307).

¹³ La 12 august 1741 Grigore Ghica dă încuviințare preotului Macovei și altor frați ai săi să ia de pe părțile lor de moșie „de a zecea din țarine, din fânețe, din prisăci cu stupi și din grădini cu legume și din vii și din livezi cu pomi...” (vezi Codrescu 1962: 59).

Produsele lemnoase, în special în regiunea de munte, au constituit izvoare de venit pentru stăpâni sub formă de dijmă, fapt menționat în documente încă de la începutul veacului. La 9 iunie 1705, Antioh Cantemir încuviința egumenului de la Solca să ia, între altele, *dijma din jir* de pe moșia Ciorsaci (Suceava) (Uricarul, XVI, 48).

Atât în Moldova, cât și în Țara Românească, mențiunile documentare vorbesc de „întreiala peștelui”, cu formula consacrată: „din trei pești un pește, sau de trei bani un ban”¹⁴. În cartea dată mitropolitului la 31 august 1744 pentru stăpânirea unor sate din Ilfov, Constantin Mavrocordat scria: „*La bălțile care vor fi pe moșia mănăstirii, nimeni să nu fie volnic a se amesteca, au din vameși au din căpitani, ci numai părintele mitropolitul să aibă a-și lua întreiala peștelui după obicei*” (Doc. rel. agrare, I, 422), de unde se vede că exista la acea dată un obicei, format probabil în veacurile anterioare, al întreielii peștelui.

Dijma peștelui în Moldova a fost *zeciuiala*, la fel cu a celorlalte produse. *Întreiala* (a treia parte din produse) pentru mănăstiri era o concesie din partea proprietății domnești, nu milă de la cămară, ca în Țara Românească.

Până la jumătatea veacului al XVIII-lea, vetrele târgurilor și o parte din ocoale erau proprietate a domniei, pe care locuitorii făceau agricultură și-și pășunau vitele, având obligația generală a dijmei din produse.

A existat și o preocupare de stat pentru atragerea locuitorilor din Polonia să facă agricultură. O poruncă domnească din 1741 cerea să se facă toate înlesnirile ca „*să poată oamenii din țara leșească a ara și a semăna, cu datul obicinuit, pe pământul Moldovei*” (Iorga, SD VI, 339). Cuantumul dijmei era și pentru acești locuitori tot *zeciuiala*, după obicei. Dacă locuitorii din Polonia dădeau dijmă în Moldova din produsul muncii lor, exista și dijmă produsă de munca moldovenilor, care ajungea în Polonia.

Datul dijmei intrat în obicei de la începutul relațiilor dintre stăpâni și cultivatori nu s-a efectuat întotdeauna fără împotrivire din partea celor ce lucrau moșiile. La datul dijmei din fân opuneau rezistență și unii slujitori, călărașii, care, mai înainte, când moșiile erau domnești, avuseseră scutire¹⁵. Pierderea avantajelor avute în legătură cu dijma prin trecerea moșiilor domnești în stăpânire feudală a dat loc la nemulțumiri din partea locuitorilor, care s-au adresat în nenumărate rânduri instanțelor de judecată.

Astăzi, termenul apare consemnat ca regionalism, în fondul activ al limbii, în Bucovina, cu sensul „camătă, taxă, procent”, cu două forme de plural, *dijme* și *dijmuri* (învechit) și mai multe variante *déjmă*, *dicimă*, *dișmă*, *déșmă*, *disâmă* (DLR s.v.).

¹⁴ Vezi Urechia 1900: 330.

¹⁵ Vezi Bălan 2005 : 112.

Majă/Măjărit/Măjărie „impozit pe pește”, „întreială” sau „veche unitate de măsură, variind, după epoci și regiuni, între 50 kg. și 100 ocale”(DLR s.v.) „... ca să-și facă sat de milă și slobozie, să-și strângă oameni striinni fără dajde, să fie pre această siliște, Călugărenii, iar de cătră domniia mea să fie în pace și ertați de bir și de găleată și de fin și de oae seacă și de cal și de miare și de ceară și de dijmă de stupi și de gorștină de porci și de oi și de cai de olacu și de podvoadă și de banii de județu și de majă și de toate slujbele și mîncăturile cîte sînt preste an în țeara domnii mele, de nimica val sau bîntuială să n-aibă, pentru că i-am ertat domnia mea de acum pînă în trei ani, să fie în pace, nimenilē întru ei să nu înntre...”(1626, București, DRH, B, ȚR, XXI, 135, p. 256)

Termenul *majă*, de proveniență maghiară (< magh. *mázsa*), reprezintă o unitate de măsură, egală, în Evul Mediu cu 63, 69 kg, iar derivatul, *măjărit*, trimite la taxa percepută pentru circulația peștelui, comercializat sau nu. Această taxă funcționa în țările române extracarpatiche, încă din secolul al XIV-lea, la trecerea prin târguri sau peste vaduri. Denumirea acestei taxe a fost diversă, după timp și locuri: *vamă*, *majă*, *măjărie*. Această taxă pe comerțul peștelui era aplicată și sub denumirea de *vamă* — în numeroase documente. Vama pentru circulația peștelui nu era aceeași cu cea impusă de domn asupra peștelui pescuit, în Dunăre, bălțile și iezerele domnești, care constituia o altă taxă, plătită în natură - 1/10 sau 1/3 („întreială”) — sau în bani. Alături de acest impozit se practicau și *zeciuiala*, o rentă feudală, preluată de mănăstiri și boieri din peștele pescuit în bălțile și iezerele de pe moșiile lor și *fumăritul*.

Termenul apare consemnat și în versiunea sibiană a Tetraevanghelului slavo-român, (1551-1553) și în Palia de la Orăștie, consemnări indicate și de Alexandru Mareș¹⁶.

Trebuie subliniată distincția dintre *majă* și *fumărit*, așa cum apare într-un document din 1701, „și să ia *fumăritul* de la tot omul, câți vor fi locuitori pe baltă [...]; să ia și *măjăritul* dă la cei ce poartă *majă* dă pește [...] prin târguri și prin sate”. Modalitatea impunerii taxei era: pentru peștele sărat, după numărul de vite din atelajul carului, iar pentru peștele proaspăt, pe car. Tariful pentru peștele exportat se calcula după greutatea în măji și varia după calitatea peștelui. În numeroasele obroace consimțite mănăstirilor, domnul preciza totdeauna că transportul, peștelui este scutit de taxă.

Maja, ca și celelalte forme lingvistice ale taxei pe circulația peștelui, dispăre în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când se realizează unificarea și modernizarea sistemului fiscal în țara unită.

Sulgiu „dare percepută pe vite sau pe oi tăiate ori pentru vacile cu lapte”(DLR, s.v.)

¹⁶ Vezi Mareș 2005: 429.

„ca să nu aibă a ne da darea, nici mare nici mică, nici zloți pentru case, nici taleri, nici lei, nici orți și nici iliș să nu aibă a plăti, nici **sulgiu** pentru vaci și nici pentru oi să nu aibă a da și nici un lucru să nu aibă a lucra domniei mele cu alți săraci ai noștri...”(1639, Iași, DRH, A, Mold., XXV, 107, p. 119.)

„...Adecă eu, Apostol ce-am fost **sulgiari**, scriu și mărturisesc însumi pre mine, cu cest zăpis al mieu, cum eu, de bunăvoia mea, de nime nevoit, nice asuprit, am vândut a mea direaptă ocină, tot cât am ținut eu, și de moșie și de cumpărătur(ă), cu case gata...”(1639, Iași, DRH, A, Mold., XXV, 20, p. 22.).

Cu o etimologie nesigură, *sulgiu* a fost înregistrat cu o primă atestare, moldovenească, la sfârșitul secolului al XVI-lea (1586), cu sensul „impozit pe vaci cu lapte”(DERS s.v.).

Termenul *sulger* (*sluger*) „dregătorul care aprovizionează curtea domnească cu carne” este atestat mai devreme, în Moldova, la 1456 (DERS s.v.), ceea ce înseamnă că și taxa, numită *sulgiu*, are o atestare mult mai timpurie decât cea consemnată în lucrările lexicografice.

Mențiuni documentare pentru secolul al XVII-lea sunt destul de multe: *sulgiu* (Iași, 1634, DRH, XVII, Mold. XXV, nr. 225; Iași, 1635, DRH, XVII, Mold., XXIII, nr. 162; Iași, 1639, DRH, XVII, Mold., XXV, nr.20).

Termenul nu circulă astăzi, intrând în fondul arhaic al limbii.

Gloabă „amendă plătită pentru diverse infracțiuni sau nesocotiri ale unor hotărâri domnești”(DLR s.v.)

„...Iar cine va mai scorni pâra, să fie **gloabă** Porței 50 de boi...”(1639, Iași, DRH, A, Mold., XXV, 109, p. 122.).

„Derept aceasta, deaca veți(i) vedea cartea domniei mele, voi de astăzi înainte, voi să lăsați în pace țaganii sventei mănăstire, ce mai sus scrie, pre dirésele lor, ce au arătat înaintea domniei mele, anume Ion și Luca și Nicoar(ă), întru nemica să nu-i învăluți, nici la Iaș(i), aicea la domnia mea să nu-i mânați, nici ciobote să le luați, nici să-i **globiți**, nici o treabă cu dânșii să n-aveți, ce să aibă treabă rugătorii năștri călugării de la svânta mănăstire a-ș(i) lucra cu dânșii și a-i **globi** și a-i certa. Iar carii le vor faci mai mult val, bine să știe că numai cu capul va plăti, numai să nu să amestuiască niscari țigani domnești(i) în țaganii mănăstirei. (1637 ianuarie 12, Iași, doc. 7, DRH, A. Moldova, XXIV, p.4).

Termenul este de origine slavă, din *globa* „pedeapsă”.

Odată cu circulația termenului pe o arie destul de largă, cuvântul își extinde semnificația, la aceea de „pedeapsă prin amendă”.

Atestări ale cuvântului *gloabă*, cu sensul „amendă”, deținem încă din secolele al XIV-lea și al XV-lea, în texte moldovenești și muntenești, ceea ce indică faptul că este vorba despre un cuvânt cu largă circulație în epocă: *gloabă* (Iași, 1622, DIR, XVII, Mold., V, nr. 165; Iași, 1624, DIR, XVII, Mold. V,

nr. 106; Iași, 1634, DRH, XXII, nr. 29; 1635, DRH, XVII, Mold. XXIII, nr. 70; 1636, DRH, XVII, A., Mold., nr. 327; Iași, 1642, DRH, XXV, nr. 379); Țara Românească: *gloabă* (1647, DRH, XVII, B., ȚR, nr. 90); Transilvania: *gloabă* (Bălgrad, 1627) (Mareș 2005: 101-102).

Vitalitatea termenului se probează și prin faptul că dezvoltă derivate, nume de agent, *globnici* (1622, DIR, XVII, Mold., V, nr. 164) și de acțiuni, *globi*, cu atestări în documente moldovenești din secolul al XVII-lea (Suceava, 1625, DIR, XVII, Mold., V, nr. 413; Iași, 1635, DRH, XVII, Mold., XXII, nr. 199).

Nu deținem atestări cartografice actuale referitoare la acest lexem, termenul fiind considerat un arhaism.

Concluzii

Sub aspect semantic, cei mai mulți termeni circulă astăzi absolut izolat, cu sensul inițial, ca regionalisme (*bir*, *dijmă*), în timp ce alții sunt înregistrați în diferite graiuri, izolat, cu sens schimbat (*clacă*, *majă*), aparținând fondului pasiv al limbii.

Fără a se putea vorbi despre o terminologie specializată, în perioada veche se poate evidenția însă o puternică tendință de specializare a termenilor în practica fiscală, în general.

Împrumuturile lexicale de origini diferite reprezintă un strat foarte bine reprezentat, elementul slav fiind predominant. Aria de difuzare a termenilor este generală, acoperind, în general, toate graiurile dacoromâne.

Referitor la productivitatea și capacitatea termenilor de a se păstra în limbă cât mai aproape de epoca actuală, este de remarcat că toți termenii discutați au circulație actuală, chiar dacă izolată și cu modificări la nivelul sensului.

Clacă este un termen cu viabilitatea scăzută, care s-a păstrat astăzi în fondul pasiv al limbii, cu sens schimbat. *Bir*, *dijmă*, *majă* sunt termeni care s-au conservat până în epoca modernă, păstrând sensul cu care circula în epoca veche, în timp ce *dajdie*, *lucru de boierescu* sunt termeni care se află înregistrați în fondul arhaic al limbii actuale.

Cât privește productivitatea, este în general slabă, doar o parte dintre lexeme dezvoltând derivate, în general nume de agent.

Cuvintele cercetate au, în general, o răspândire largă, fiind consemnate în Moldova, în Țara Românească, Transilvania, Banat și Crișana.

Concluziile asupra acestui aspect rămân relative, cunoscut fiind faptul că cercetări filologice viitoare pot scoate la iveală atestări mai vechi ale acestor lexeme, iar faptul că un termen nu apare consemnat în scris nu înseamnă că nu ar fi putut circula în limbă, la un moment dat.

Cât privește abordarea termenilor din punctul de vedere al utilizării lor în stilurile funcționale, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, se poate vorbi, strict la nivelul actelor și documentelor cercetate de noi, despre o conturare

a stilului juridico-administrativ, care își va consolida trăsăturile specifice în jurul anului 1700¹⁷.

Este, de altfel, singurul stil funcțional care se evidențiază în terminologia întâlnită, chiar dacă se manifestă stereotip, atât în pravile, cât și în actele juridice, stil care a fost denumit și stil oficial.¹⁸

Pe baza unor deosebiri suficient de mari, aceste variante stilistice, încadrate într-un limbaj cult, s-au opus limbajului popular.

Termenii care intră în seriile lexicale specializate pentru domeniul juridico-administrativ din secolul al XVII-lea arată o tendință de dezvoltare a terminologiei juridice utilizate în scrierile din toate graiurile dacoromâne, funcționând în serii sinonimice parțiale, în funcție de regiune și epocă.

SIGLE

DA	<i>Dicționarul Academiei</i> , 1913-1949, București, Editura Academiei Române.
DERS	Gheorghe Bolocan, Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Coneliu Reguș, Aspazia Reguș, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guțu, Cornelia Popescu, (coordonator Gh. Bolocan), <i>Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române 1374-1600</i> , 1981, București, Editura Academiei Române.
DIR, Mold.	<i>Documente privind istoria României. Veacul XVII. A. Moldova</i> , vol. I-V, 1952-1957, București, Editura Academiei Române.
DIR, ȚR.	<i>Documente privind istoria României. Veacul XVII. B. Țara Românească</i> , 1951, București, Editura Academiei Române.
DLR	<i>Dicționarul limbii române</i> , serie nouă, tom VI, 1965-1969, tom VII, 1969-1971, tom VIII, partea I-V, 1972-1984, tom IX, 1975, tom X, partea I-IV, 1986-1994, tom XI, partea I-III 1978-1983, tom XII, partea I, 1997, tom XIV, partea I, 1994, tom XI, 2000, București, Editura Academiei Române.
DRH, Mold.	<i>Documenta Romaniae historica, A. Moldova</i> , 1969, vol. XIX, XXII-XXVI, București, Editura Academiei Române.
DRH, ȚR.	<i>Documenta Romaniae historica, B. Țara Românească</i> , 1965, vol. XI, București, 1969, vol. XXII, București, Editura Academiei Române.
Uricariul	Codrescu, Theodor, 1862, <i>Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale și alte acte din suta XV-XIX, atingătoare de Moldova</i> , vol. V, Iași, Tipografia Buciumului Romanu.

¹⁷ Vezi Chivu 1985: 509-519; Coteanu 1961; 91; Munteanu, Țăra 1978: 121, Gheție 1997: 98.

¹⁸ Vezi Gheție 1997: 98.

BIBLIOGRAFIE

- Bălan, T., 2005, *Documente bucovinene*, vol. IV, vol. V, vol. VI, Iași, Editura Taida.
- Chivu, Gh., 1985, „Stilurile limbii române literare în perioada 1532-1640”, I-III, în *Limba Română*, XXXIV, nr. 6, p. 509-519, București, Editura Academiei Române.
- Codrescu, Theodor, 1862, *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale și alte acte din suta XV-XIX, atingătoare de Moldova*, vol. V, Iași, Tipografia Buciumului Romanu.
- Coteanu, I., 1961, *Româna literară și problemele ei principale*, București, Editura Științifică.
- Gheție, I. (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române.
- Ghibănescu, Gh., 1906, *Surete și izvoade*, publicate de... vol. VIII, vol. XXI, în *Documente slavo-române*, Iași, „Dacia” Ilescu, Grosu & Co.
- Giurescu, C., 1943, *Studii de istorie socială*, București, Biblioteca istorică „Universul”.
- Iorga, N., 1901, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI, București, Editura Minerva.
- Mareș, Al., 2005, *Scriere și cultură românească veche*, Editura Academiei Române.
- Mihordea, V., Papacostea, S., Constantiniu, Fl., 1961, *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Munteanu, Șt., Țâra, V., 1978, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Mușlea, Candid C., 1957, „Contribuție la instituția „veciniei” la românii brașoveni”, în *Studii și articole de istorie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Prodan, David, 1963, „Boieri și vecini în Țara Făgărașului în secolele XVI-XVII”, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, nr. 6, Cluj, Editura Academiei Române.
- Rosetti, R., 1907, „Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova”, Tomul I: *Dela origini până la 1834*, București, Editura Librăriei Socec.
- Sava, A., 1944, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională.
- Panaiteșcu, P. P., 1964, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova: orânduirea feudală*, București, Editura Academiei Române.
- Urechia, V.A., 1900, *Istoria românilor*, vol I-XIII, București, Carol Gobl.

Liliana AGACHE

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan–Al. Rosetti”, București